

Visa Immonen

Sotkuinen aineellisuus

MENNEISYYDEN MERKITYKSISTÄ
JA IHMISKESKEISYYDESTÄ
ESINEIDEN AJALLISUUTEEN

Aineellisuus on saanut runsaasti huomiota humanistisen tutkimuksen piirissä 2000-luvulla. Arkeologiassa käsitteen pohdinta on johtanut tieteenalan oletusten uudelleenarviointiin. Kritiikki on kiteytynyt kahteen käsitteeseen – merkitykseen ja ihmiskeskeisyyteen – sekä niiden purkamiseen. Tässä artikkelissa ehdotan niiden tilalle sotkuisuuden käsitettä. Se kuvaa menneisyyden esineiden ja tekstien moniajallisuutta sekä aineellisuuden merkityksiä luovaa, mutta myös niistä riippumatonta luonnetta. Arkeologian ohella sotkuisuus on tärkeä osa historian tutkimuksen todellisuutta.

Esineet, aineellinen kulttuuri tai laajemmin aineellisuus ovat ilmiöitä, joiden humanistisella tutkimuksella on pitkä perinne. Kulttuurin- ja taiteentutkimuksessa on parin edellisen vuosikymmenen aikana syntynyt kuitenkin erityinen kiinnostus aineellisuutta kohtaan. Jopa arkeologian kaltaisella, aihepiiriin jo lähtökohtaisesti erikoistuneella oppialalla muiden muassa norjalainen arkeologi Bjørnar Olsen on vaatinut paluuta takaisin esineisiin.¹ Miksi aineellisuus pitäisi nyt löytää uudelleen, ja miten esineiden puoleen kääntyminen vaikuttaa tapoihin kirjoittaa menneisyydestä? Vastatakseni näihin kysymyksiin luon artikkelissa katsauksen arkeologiassa esitettyihin näkemyksiin esineistä ja niiden tutkimuksen luonteesta. Pohdin, mitä aineellisuuden ongelma merkitsee, kun menneisyyden jäänteitä tulkitaan ja niistä kerrotaan.

Tarkastelu ulottuu myös muuhun kulttuurin ja menneisyyden tutkimukseen arkeologian ulko-

puolella. Artikkelissa painotan silti arkeologialle ominaista tapaa suuntautua menneisyyden jäänteisiin, mitä jäsenän *sotkuisuuden* käsitteellä. Sotkuisuus viittaa siihen, että arkeologisessa katsannossa menneisyyden eri aikatasot ovat aina yhtä aikaa läsnä esineissä. Arkeologi ei tutki niinkään menneisyyden tapahtumia vaan sen moniajallista läsnäoloa esineissä tässä ja nyt. Sotkuisuuden käsite juontuu arkeologian viimeaikaisista teoreettisista keskusteluista. Niissä on kyseenalaistettu alan oppikirjoissakin toistuvia määritelmiä, joiden mukaan arkeologia tutkii menneisyyden ihmisyyhteisöjä niiden jättämien aineellisten jäänteiden pohjalta.² Keskityn artikkelissa tapoihin, joilla sotkuisuus vaikuttaa ihmisen ja esineiden välisten kytkösten sekä tutkijan menneisyysuhteen käsitteellistämiseen.

Ihmistoiminta rakentuu yhtä lailla aineesta kuin ideoista, ja menneisyyden maailma koostuu joukosta ihmisiä ja muita luontokappaleita sekä esineitä ja ajatuksia. Tämän monimutkaisen kokonaisuuden jäsentäminen on kulttuurintutkimuksen ja arkeologian keskeinen tehtävä. Näillä tieteenaloilla tällä hetkellä esitetyn arvostelun kärki kohdistuu nimenomaan aiemman tutkimuksen laiminlyömään menneisyyden aineellisuuteen.³ Kritiikki pureutuu kahteen käsitteeseen – *merkitykseen* sekä *ihmiskeskeisyyteen* – ja pyrkii niiden syrjäyttämiseen tutkimuksessa.⁴ Tämän kaksijakoisen kritiikin esittelyn jälkeen tarkastelen aineellisuuden vaikutuksia menneisyyden hahmottamisen tapoihin: Ihminen ei ole enää tutkimuksen keskiössä vaan osa laajempaa aineellisuuden moniajallista verkostoa. Analyysissani hyödynnän erityisesti ranskalaisen arkeologi Laurent Olivierin käsityksiä arkeologian lähdeaineiston erityisluonteesta ja esineistä muistoina.⁵ Ne haastavat etsimään aiemmasta poikkeavia tapoja kirjoittaa menneisyydestä.

Merkityksen ja ihmiskeskeisyyden problematiikka edellyttää aineellisuuden määrittelemistä. Arkeologisessa kirjallisuudessa aineellisuuden (*materiality*), aineellisen kulttuurin (*material culture*), esinekulttuurin (*artefact culture*) ja esineen (*artefact, object, thing*) sisällöt vaihtelevat suuresti. Käsitteiden merkitykset ovat osittain päällekkäisiä, ja niiden käyttö on ristiriitaista. Aineelli-

Dosentti, FT **Visa Immonen** on tutkija Getty-tutkimusinstituutissa Los Angelesissa ja kulttuuriperinnön apulaisprofessori Helsingin yliopistossa. Sähköposti: visa.immonen@gmail.com.

suus voi viitata materiaaleihin puhtaan fysikaalisina ja kemiallisina ilmiöinä, joita tarkastellaan muun muassa luonnontieteellisin menetelmin. Lisäksi se on kulttuuritutkimuksellinen käsite, joka kuvastaa ihmisen ja esineiden erityissuhdetta ja sen ajallista kehitystä. Aineellisuus saattaa tarkoittaa myös laajempia ihmisten, muiden eläinten, esineiden ja paikkojen muodostamia kokonaisuuksia ja niiden historiallisesti määritettyjä kytköksiä.⁶ Vielä täsmällisemmin aineellisuus määritetty marxilaisessa eli historiallisessa materialismissa, jossa tuotanto ja talous asetetaan ensisijaisiksi muihin kulttuurin ilmentymiin nähden.⁷

Aineellinen kulttuuri on aineellisuutta suppeampi termi. Tavallisesti se kattaa vain ihmisten tuottamat tai muovaamat kappaleet ja rakennukset. Esinekulttuuri on tätäkin kapeampi viipale ja koostuu kannettavissa tai kuljetettavissa olevista ihmisen valmistamista tavaroista. Esine on käsitteistä yhtäältä rajatuin, mutta toisaalta sitä käytetään metaforisesti myös yleisterminä, jonka avulla analysoidaan ihmisen suhdetta aineelliseen todellisuuteen.⁸ Miten tahansa aineellisuus tutkimuksessa määritelläänkin, oleelliseksi nousevat ensinnäkin esineille ja aineellisuudelle an-

netut merkitykset ja toiseksi esineiden suhde ihmiseen.

Aineellisuus merkitysten maailmana

Aineellisuuden tutkimus kiteytyy useimmiten kysymykseksi, miten esineille annetut merkitykset ovat rakentuneet ja ajallisesti muuttuneet. Merkitysten muunnokset näkyvät usein fyysisinä jälkinä. Esineiden pinnat kuluvat ja niihin jää käyttöjälkiä; esineitä on korjattu ja valjastettu toisiin käyttötapoihin. Myös esineiden liikkuminen asia- ja käyttöyhteydestä toiseen vaikuttaa merkitysten kehittymiseen. Näin vaikkapa valokuva-albumin siirtyminen kaupasta olohuoneen hyllyyn muo- vaa anonyymista hyödykkeestä tietyn perheen muistojen varaston. Antropologit Arjun Appadurai ja Igor Kopytoff kehittivät 1980-luvulla *esinebiografian* käsitteen kuvamaan tätä esineiden merkitysten muutosta.⁹ Se on levinnyt laajalle aineellisen kulttuurin tutkimuksen piirissä. Suurta suosiota selittää käsitteen notkeus ja soveltuvuus sangan erilaisiin käyttötarkoituksiin.

Esinebiografisen ajattelun taustalla on antropologi Marcel Maussin teoria lahjasta esimoderneissa yhteisöissä. Hänen mukaansa lahjan antaminen solmii antajan ja vastaanottajan toisiinsa

1. Bjørnar Olsen, *In Defense of Things. Archaeology and the Ontology of Objects*. Rowman & Littlefield Publishers 2010.
2. Mika Lavento, Arkeologian määritelmät. Teoksessa Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiräinen & Pirjo Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Gaudeamus 2009, 13–39.
3. Bruno Latour, *Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Harvard University Press 1999; Lynn Meskell, *Object Worlds in Ancient Egypt. Material Biographies Past and Present*. Berg 2004; Webb Keane, *Christian Moderns. Freedom and Fetish in the Mission Encounter*. University of California Press 2007; Tim Ingold, *Being Alive. Essays in Movement, Knowledge and Description*. Routledge 2011.
4. Esim. Bjørnar Olsen, Michael Shanks, Timothy Webmoor & Christopher Witmore, *Archaeology. The Discipline of Things*. University of California Press 2012.
5. Laurent Olivier, *The Dark Abyss of Time. Archaeology and Memory*. AltaMira Press 2011.
6. Dan Hicks & Mary C. Beaudry, Introduction. *Material Culture Studies. A Reactionary View*. Teoksessa Dan Hicks & Mary C. Beaudry (toim.) *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford University Press 2010, 1–21; Marko Marila, Things in Action. Interpreting the Meanings of Things in Archaeology. Teoksessa Janne Ikaheimo, Anna-Kaisa Salmi & Tiina Aikäs (toim.) *Sounds Like Theory. XII Nordic Theoretical Archaeology Group Meeting in Oulu 25.–28.4.2012. Monographs of the Archaeological Society of Finland 2*. Archaeological Society of Finland 2014, 9–20.
7. Bill Maurer, In the Matter of Marxism. Teoksessa Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Mike Rowlands & Patricia Spyer (toim.) *Handbook of Material Culture*. Sage 2006, 13–28; Andrey D. Maidansky, The Logic of Marx's Theory of History. Reforming Formations. *Russian Studies in Philosophy* 51:2 (2012), 44–82.
8. Dan Hicks, The Material-Cultural Turn. Event and Effect. Teoksessa Dan Hicks & Mary C. Beaudry (toim.) *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford University Press, 25–99; Maija Mäkilä, Johdanto. Materiaalisen kulttuurin historiaa. Teoksessa Maija Mäkilä & Riitta Laitinen (toim.) *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. Historiallinen Arkisto 130. SKS 2010, 9–33.
9. Arjun Appadurai, Introduction. Commodities and the Politics of Value. Teoksessa Arjun Appadurai (toim.) *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press 1986a, 3–63; Igor Kopytoff, The Cultural Biography of Things. Commoditization as Process. Teoksessa Arjun Appadurai (toim.) *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press 1986, 64–91.

vastavuoroisuuden vaateella. Odotus vastalahjasta kulminoituu esineeseen, joka nousee toiminnan keskiöön. Esineiden kierto lahjoina ja vastalahjoina muodostaa sosiaalisten suhteiden ja siten arkaisten ihmisyhteisöjen perustan. Maussin ajatukseen sisältyy ajatus esineiden ensisijaisuudesta vaihdossa.¹⁰ Siitä Appadurai ja Kopytoff juonsivat ajatuksen, että myös esineillä on sosiaalinen ja fyysinen elämä, ja kuten ihmisillä, se näyttäytyy elämäkertana eli biografiana.¹¹

Arkeologiassa esinebiografia on lisännyt kiinnostusta esineiden liikkeisiin menneisyyden merkityskontekstien ja arvomaailmojen välillä.¹² Samalla esinebiografiasta on muovautunut antropologiaa tiukemmin esinekeskeinen sekä aineellisuuden vaikutuksia tähdentävä lähestymistapa. Esineiden elinkaaria pyritään rekonstruoimaan niissä olevien fyysisten todisteiden perusteella.¹³ Erot antropologian ja arkeologian tavoissa lähestyä esinebiografiaa juontuvat niiden tutkimusperinteiden ja -aineistojen eroista. Antropologialla on vahva traditio esineiden tuotannon ja käytön tutkimuksessa sekä artefaktien tarkastelussa osana erilaisia talous- ja merkitysjärjestelmiä. Niistä johdetut päätelmät perustuvat tietoihin, jotka kootaan suurin havainnoin sekä haastatteluin. Sen sijaan arkeologian esineistä tällaisten päätelmien tekeminen on paljon hankalampi, pitkäikäisempi ja ehkä osin mahdotonkin prosessi.¹⁴

Oli kyse sitten arkeologiasta tai antropologias- ta, aineellisesta kulttuurista tehdään päätelmiä ihmiskäytäntöjen historiasta ja kehityksestä. Rakennukset ovat esimerkki suurista ja monimutkaisista esineistä, jotka vaikuttavat ihmisten liikkumiseen ja kokemuksiin. Siten arkkitehtuurin analyysi paljastaa erilaisten ruumiillisten käytän-

Kuva 1. Metallinilmaisimet ovat muuttaneet monen harrastajan suhdetta vanhoihin esineisiin. Museolaitoksella on ollut suuria ongelmia kasvaneiden löytömäärien käsittelyssä. Harrastaja Reijo Hyvönen löysi metallinilmaisimella Janakkalan Nuoritalon mailta varhaiskieskaikaisen ruoskanpallon syksyllä 2012 (koko n. 40 x 32 mm; KM 39452). Kuva: Visa Immonen / Museovirasto.

töjen jatkuvuudet ja katkokset. Yhtä lailla rakennusten alla olevan maaperän käyttöhistorian rekonstruointi luo yhteyden menneisyyden ihmisten käytäntöihin.¹⁵

Aineellisuudelle ja esineille eri aikoina annettu merkityksiä tarkasteltaessa tähdelliseksi muodostuu pohdinta siitä, millaisia pysyviä kulttuurisia rakenteita tai käsitteitä on oletettava, jotta historiallista kehitystä kyetään jäsentämään. Siinä missä antropologiassa 1980-luvulla kehitettiin esinebiografian käsitettä, arkeologiassa omaksuttiin samaan aikaan strukturalismin ja sen jälkivaikutuksen, jälkistrukturalismin, teorioita.¹⁶ Ne niputettiin jälkiprosessualismiksi nimetyksi suuntaukseksi. Se syntyi vastareaktionä edeltäväl-

10. Marcel Mauss, *Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*. Tutkijaliitto 1999.

11. Arjun Appadurai (toim.) *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press 1986b.

12. Esim. Jules D. Prown, *Material/Cultural. Can the Farmer and the Cowman Still Be Friends?* Teoksessa W. David Kingery (toim.) *Learning from Things. Method and Theory of Material Culture Studies*. Smithsonian Institution Press 1996, 19–30. Chris Cagle, *Objects. Reluctant Witnesses to the Past*. Routledge 2006.

13. Peter Pels, *The Spirit of Matter. On Fetish, Fact, and Fancy*. Teoksessa Patricia Spyer (toim.) *Border Fetishisms. Material Objects in Unstable Places*. Routledge 1998, 91–121; Felipe Gaitán Ammann, *With a Hint of Paris in the Mouth. Fetishized Toothbrushes or the Sensuous Experience of Modernity in Late 19th Century Bogotá*. Teoksessa Lynn Meskell (toim.) *Archaeologies of Materiality*. Blackwell 2005, 76.

14. Cagle 2006, xv.

15. Ann Brower Stahl, *Material Histories*. Teoksessa Dan Hicks & Mary C. Beaudry (toim.) *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford University Press 2010, 151–172.

16. Vrt. Jerry D. Moore, *Visions of Culture. An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. AltaMira Press 1997; Thomas Hylland Eriksen, *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Gaudeamus 2004.

le niin sanotulle prosessuaalistisen arkeologian koulukunnalle, jonka esikuvina toimivat luonnon-tieteellisyys ja ekologia-ajattelu. Prosessuaalismin ideaali ei koskettanut vain menetelmiä vaan myös ihmistoiminnan tulkitsemista. Yhteisön toiminta nähtiin järjestelmänä tai prosessina, jossa eri osat vaikuttavat toisiinsa kellokoneiston lailla. Näin aineellinen kulttuuri oli peili, josta heijastui koko menneen elämän kokonaisuus. Esinekkulttuuri nähtiin ihmistoiminnan tuotteena, josta oli mahdollista suoraan saavuttaa todellisuutta jäsentävät aatteet ja ideat. Aineellinen kulttuuri oli ikään kuin fossiilistuneita ajattelutapoja.¹⁷

Jälkiprosessuaalinen kritiikki toi arkeologiaan mannermaisen filosofian ja semiotiikan kaltaisia merkityksen muodostumisen teorioita. Niiden pohjalta todettiin, että aineellisesta kulttuurista oli mahdoton johtaa yleisiä toteamuksia ihmisyyhteisöjen toiminnasta. Aineellinen kulttuuri ei heijastanutkaan yhteisön kokonaisuutta, vaan oli aktiivinen tekijä kulttuurin rakentumisessa. Sen avulla luotiin merkityksiä, vahvistettiin ideologioita eli häivyttiin todellisia valtasuhteita tai pyrittiin vastarintaan. Esimerkiksi etnisyyden ei ollut ilmiö, jota osoitettiin erilaisilla esineillä, vaan nämä esineet olivat osa etnisyyden luomista.¹⁸

Ian Hodderin klassiseksi muodostunut etnoarkeologinen tutkimus keskittyy kolmen paimentolaisyhteisön etnisyyteen 1970-luvun Keniassa. Hodder hakee selitystä etnisten rajojen tärkeydelle yhteisöjen välisestä taloudellisesta kilpailusta. Jäsenyys tietystä ryhmässä takasi laajan sosiaalisen tuen ja avun. Kun kilpailu toimeentulosta kiihtyi ja yhteisöjen väliset ristiriidat kärjistyivät, oman etnisen taustan osoittamisesta oli etua. Epävarmoina aikoina ryhmien aineellisen kulttuurin yhdenmukaisuus lisääntyi. Eron korostaminen meidän ja muiden välillä takasi sen, että muita oli oikeutettua käsitellä omasta yhteisöstä poikkeavasti. Toisen ryhmän ihmisiä saattoi kohdella eri tavoin, koska he olivat erilaisia – se ilmeni heidän ulkoasustaan ja esineistöstään. Aineel-

linen kulttuuri loi siten kehyksen, jossa yhteisöjen väliset suhteet saattoivat olla epävakaita ja kilpailullisia. Jokainen etnisen rajan vetäminen esinekkulttuurissa määrittää yhteisöjen välisiä taloudellisia ja valtasuhteita, mutta Hodderin tutkimus osoittaa, että se on myös osa yhteisön sisäistä toimintaa, sosiaalisia strategioita ja taloutta.¹⁹ Näin aineellinen kulttuuri tuottaa merkityksiä, jotka puolestaan vaikuttavat ryhmän toimintaan. Siksi menneisyyden esineellisistä jäljistä ei voi tutkia yhteisön käyttäytymistä yhtenä suurena järjestelmänä, vaan ainoastaan sitä toimintaa, jonka aktiivinen elementti kyseiset esineet ovat.

Toinen esimerkki merkityksiin keskittyvästä antropologissävyytteisestä tutkimuksesta on semiotiikan alalta ja koskee Roland Barthesin käsitteitä muodista. Hän tarkastelee sitä, kuinka vaatteet muuntuivat kieleksi eli muotijärjestelmäksi 1900-luvun puolivälin Ranskassa. Muoti on Barthesille kone. Se muuttaa vaatteet viestimien välittämien kuvien ja tekstien kautta muodiksi. Muoti muodostaa ikään kuin abstraktin tilan, joka perustuu kuvissa ja teksteissä tapahtuvalle saman merkityksen (”muodikas”) jatkuvalla vaihtelulle ilman, että muodikkuuden merkitykset kiinnittyvät mihinkään: vaatekappale on muotia vain tietyn lyhyen hetken. Vaatteiden tehtävä on osallistua merkkeinä tämän merkityksiä luovan muotijärjestelmän toimintaan.²⁰

Merkityksiin ja niiden syntymiseen keskittyvä menneisyyden tutkiminen noudattaa kolmea yleisperiaatetta, jotka esiintyvät esimerkiksi Hodderin 1980-luvun teoreettisissa teksteissä. Ensimmäisen mukaan ei ole mitään suoraa, kulttuurista riippumattomia suhteita ajattelun, toiminnan ja aineellisen kulttuurin välillä. Ne yhdistyvät jokaisessa historiallisessa tilanteessa eri tavoin. Tutkijan on siksi keskityttävä näiden aikasidonnaisten kokonaisuuksien hahmottamiseen. Toinen pääajatus koskee aineellisen kulttuurin kulttuurillisuutta eli merkityksellisyyttä. Tutkija voi tulkita vain menneisyyden aineellisia jäänteitä, mutta

17. Bruce G. Tigger, *A History of Archaeological Thought*. Cambridge University Press 2006. Suomen osalta ks. Visa Immonen & J.-P. Taavitsainen, *Oscillating between the National and the International. The Case of Finnish Archaeology*. Teoksessa Ludomir Lozny (toim.) *Comparative Archaeologies. A Sociological View of the Science of the Past*. Springer 2011, 137–178.

18. Visa Immonen, *Yhteiskunta ja yksilö*. Teoksessa Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Gaudeamus 2009, 394–418.

19. Ian Hodder, *Symbols in Action. Ethnoarchaeological Studies of Material Culture*. Cambridge University Press 1982.

20. Roland Barthes, *The Fashion System*. University of California Press 1990.

Kuva 2. Esineiden sijoittaminen uuteen ympäristöön muuttaa niiden merkityksiä. Turussa sijainneen keskiaikaisen dominiikanikonventin alueelta löydettiin 1900-luvun alussa muototilliä. Niistä sommiteltiin koriste Kaskenkatu 1:n tontin sisäpihalla olevan uudisrakennuksen seinään, mikä tekee tilistä koko konventin menneisyyden muistoja. Kuva: Visa Immonen.

esineet ovat aina jo kulttuurisesti merkityksellistä aineistoa. Niitä käytetään osana sosiaalista kanssakäymistä niin menneisyydessä kuin nykyisyydessä.

Kolmanneksi aineellinen kulttuuri nähdään ikään kuin tekstinä. Menneisyyden ihmiset ovat yhtä lailla sen lukijoita kuin mekin. Luemme eli tulkitsemme aineellista kulttuuria eri tavoin riippuen taustastamme ja tarkoituspäristämme, mikä vuoksi tutkijan on oltava tietoinen myös omien oletustensa ja aikalaiskulttuurin vaikutuksista tutkimuksessa. Merkitys on jotain, jota itse aineellisissa asioissa ei ole luonnostaan, mutta jonka yhteisön jäsenet ovat niissä yhteisesti nähneet.²¹ Juuri tämän aineellisen kulttuurin ja tekstin välisen yhtäläisyyden pohtiminen oli hedelmällistä 1990-luvun tutkimuksessa, mutta se on samalla ponnin 2000-luvulla kasvaneelle tietoisuudelle

aineellisen kulttuurin erityisyydestä.²² Uudelleenvirinnyt kiinnostus on korjausliike, pyrkimys käsitellä aineellisuutta muuna kuin tekstinä.

Merkityksen kritiikki

Arkeologiassa aineellisuuteen on haettu uudenlaisia näkökulmia kiistämällä merkitysulottuvuuden ensisijaisuus. Aineellinen maailma muokkaa meitä silkalla fyysisyydellään vähintään yhtä paljon kuin tekstuaalisesti ymmärretyillä merkityksillä. Menneisyyden erilaiset toimintakokonaisuudet muodostuvat esineistä, ihmisistä ja muista entiteeteistä, eikä niiden erityispiirteitä pidä palauttaa vain kielellisyyteen. Ne jäsentävät fyysisyydellään käytäntöjä ja menneisyydessä havaittavia ihmistoiminnan jatkuvuuksia ja muutoksia.²³

Teoksessaan *In Defense of Things* Bjørnar Olsen tiivistää aineellisen kulttuurin tutkimuksen

21. Ian Hodder, *Reading the Past. Current Approaches to Interpretation in Archaeology*. Cambridge University Press 1986; Ian Hodder, This Is Not an Article About Material Culture as Text. *Journal of Anthropological Archaeology* 8 (1989), 250–269.

22. Bjørnar Olsen, Material Culture after Text. Re-Membering Things. *Norwegian Archaeological Review* 36 (2003), 87–104.

23. Esim. Pierre Bourdieu, *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press 1977; Bruno Latour, *We have never been modern*. Harvester Wheatsheaf 1993; Christopher Pinney, *Things Happen. Or. From Which Moment Does That Object Come?* Teoksessa Daniel Miller (toim.) *Materiality*. Duke University Press 2005.

tekstuaalisuuden ongelman: Esineiden aineellisuus jää toissijaiseksi sosiaaliseen todellisuuteen tai merkitysullottuvuuteen nähden. Ensisijaiseksi nousevat symboliset ja sosiaaliset merkitykset, joita aineelliset kappaleet ikään kuin kantavat. Esine itsessään, sen aineellisuus, on yhdentekevä varsinaisen symbolisen sisällön kannalta. Tämän seurauksena esineiden olemisen ei-representatiivinen ja ei-kulttuurinen ulottuvuus painuu näky-mättömiin.

Maisemaa tai mitä tahansa aineellista ilmiötä tutkitaan arkeologiassa usein fenomenologisesti eli kokemusmaailman paikkana, joka on sosiaalisesti ja merkityksellisesti rakentunut. Millaisia merkityksiä maisemalle on annettu ja miten niitä koetaan siellä kuljettaessa? Olsenin mielestä tällainen sovellutus ei kuitenkaan tee oikeutta fenomenologian perinteelle. Eräät fenomenologit ovat nimittäin pyrkinet ylittämään Immanuel Kantin havaintoteorian, jossa maailmaa ei koskaan kohdata suoraan vaan aina sosiaalisen todellisuuden eli merkitysten ehdollistamana. Esimerkiksi Maurice Merleau-Pontyn ruumiillisuuden fenomenologiassa painotetaan ruumiin merkityksiä edeltävää suhdetta esineisiin ja ei-inhimilliseen. Jos maisemaa halutaan lähestyä aineellisena paikkana eikä puhtaasti sosiaalisten suhteiden määrittämänä, Olsenin mukaan olisi pohdittava, miten maisema aineellisena kokonaisuutena oikein on olemassa ja kuinka se vaikuttaa havaintoihimme ja kokemuksiimme.²⁴

Olsen huomauttaa, että aineellisuus on sosiaalisen järjestyksen ja kulttuurisen kestävyuden ja fyysisen olemisen ehto. Juuri tämä aineellinen perusta pitäisi kyetä ottamaan paremmin huomioon menneisyydestä kerrottaessa. Olsen asettaa itselleen pyrkimyksen kirjoittaa esineistä jonakin muuna kuin ilmiönä, joihin kulttuuri ja merkitykset ikään kuin liimataan päälle. Hän pohtii erityisesti, mikä arkeologian anti voisi olla aineellisuudesta käydyssä keskustelussa. Mitä tarkoittaa, että esineet ja niiden ihmisistä riippumaton fyysisyys asetetaan arkeologisen tutkimuksen keskiöön?²⁵

Olsenin johtopäätös on, että sosiaalisen rakenteen muodostuminen ei voi perustua pelkästään esineiden ja ihmisten väliin suhteisiin. Huomioon on otettava myös esineiden sisäinen vakaus, konkreettisuus. Esineillä on itsessään kyky aiheuttaa muutoksia todellisuuteen, vaikka ne samalla olisivat merkkijärjestelmien osa. Objektien ominaisuudet eivät ole vain erilaisten verkostojen ja suhteiden tuottamia, vaan esineiden aineellisuus tekee näistä suhteista mahdollisia.

Barthesin muotiesimerkkiin palaten voidaan todeta, että muodin tutkiminen merkkijärjestelmänä jättää huomiotta vaatteet päälle puettuina tekstiilikappaleina. Siinä ei käsitellä ruumiillisia kokemuksia niiden muodoista, tekstuureista ja väreistä yhtä lailla kuin ei niiden valmistuksen, levityksen ja kulutuksen moninaisia aineellisia ympäristöjä ja tapahtumia. Tällaista aineellisen kulttuurin kokonaisuutta ei voi jäsentää pelkästään merkityksinä eli irrallaan vaatteiden aineellisista ominaisuuksista sekä niitä käyttävien ihmisten kokemuksista tai erilaisista esinekokonaisuuksista, joihin ne tulevat osiksi. Haaste on nähdä merkitysten ja materiaalisuuden maailmat yhtäaikaaisina.²⁶

Esineiden suhde ihmiseen on tärkeä osa menneisyyttä, ja tämä suhde on ajallisesti muuttuvainen. Keskiajan tutkija Caroline Walker Bynum tutkii ihmisten suhdetta kristilliseen aineellisuuteen sellaisena kuin se näyttäytyy myöhäiskeskiajan ajattelussa ja hartaudentarjoituksessa. Hän yhdistää teologisten tekstien analyysin säilyneiden ehtoollisvälineiden ja pyhäinjäännöskulttiin liittyvien esineiden aineellisten ominaisuuksien tarkasteluun. Bynumin mukaan kristillisessä aineellisuudessa tapahtui merkittävä muutos myöhäiskeskiajalla: kääntyminen kohti esineitä ja aineellisuutta. Hartausesineet toivat materiaaleillaan ja fyysisillä ominaisuuksillaan esiin oman, teologisesti motivoituneen aineellisuutensa tai esineellisyytensä. Pyhä materia ohjasi katsojansa ja käyttäjänsä kohti jumalallista. Siinä yhdistyivät esittävyys ja läsnäolo. Keskiajan hartausesineet

24. Olsen 2010, 20–38.

25. Olsen 2010, 1–19.

26. Esim. Daniel Roche, *The Culture of Clothing. Dress and Fashion in the "Ancien Régime"*. Cambridge University Press 1994; David Kuchta, *The Three-Piece Suit and Modern Masculinity England, 1550–1850*. University of California Press 2002; Michael Zakim, *Ready-Made Democracy. A History of Men's Dress in the American Republic, 1760–1860*. The University of Chicago Press 2003.

eivät olleet vain jumalallisen symboleja, vaan pyhä oli niissä läsnä tässä ja nyt.²⁷

Bynum vie johtopäätöksillään aineellisuuskeskustelua eteenpäin. Huomio siirtyy merkityksen kritiikistä toiseen purkamisen kohteeseen: ihmisen käsitteeseen. Huolimatta siitä, että Bynumin tutkimus kiertyy ihmisten ja ihmistoiminnan ympärille, esineillä on siinä olennaisesti tasavertainen sija kristillisen aineellisuuden kokonaisuudessa. Ihmisen ja esineen kietoutuessa tutkimuksessa yhteen muuttuu käsitys ihmisestä ja tämän asemasta tutkimuksen polttopisteenä.

Ihmiskeskeisyyden purkaminen

Pohdinta merkityksistä ja aineellisuudesta linkittyy keskusteluun tutkimuksen ihmiskeskeisyydestä. Merkityksiä tarkasteltaessa esineet ovat historian eli ihmistoiminnan kohteita tai tuotoksia, mutta aineellisuutta tarkasteltaessa aineellinen kulttuuri näyttäytyy myös toimijana. Esineet menettävät passiivisen, merkityksiä kantavan roolinsa, ja niitä tutkitaan ihmisten rinnalla olevina menneisyyden tekijöinä.²⁸ Menneisyydestä kertominen ei ole enää pelkästään ihmisten aluetta. Tällaisella teoreettisella liikkeellä on syvällisiä vaikutuksia tutkimuksen päämääriin ja näköaloihin, mutta se hahmottuu myös menetelmällisenä muutoksena. Arkeologiassa ja aineellisen kulttuurin tutkimuksessa laajemminkin tämä metodinen uusiutuminen tiivistyy muun muassa esinebiografisen teorian sovellutuksissa.

Esinebiografisessa tarkastelussa ihmisen toimintaa ei jaeta hierarkkisesti mentaaliseen ja aineelliseen puoliskoon, vaan ne muodostuvat fyysisessä, ruumiillisessa kytköksessä aineelliseen maailmaan. Ihmisten tavoin esineet liikkuvat elinkaarensa aikana erilaisten sosiaalisten merkitysyhteyksien ja fyysisten ympäristöjen välillä. Ne ovat toisinaan hyödykkeitä eli kaupan-

käynnin välineitä. Toisinaan ne eivät ole markkinoilla lainkaan vaan vaihtosuhteiden tavoittamattomissa. Tällöin ne ovat esimerkiksi lahjoja sekä hartaus- tai muistoesineitä, joiden arvo ei ole taloudellisesti mitattavissa. Biografia kuvaa esineen rekonstruoitua elinkaarta eli metaforista ja konkreettista liikettä eri kontekstien välillä.²⁹

Esinebiografisessa tutkimuksessa esineet ja niiden vaihto ovat sosiaalisen todellisuuden perusta. Analyysissä keskitytään yhtäläisyyksiin ja eroihin eri esineluokkien muodoissa, koristeluisa, käytöissä ja merkityksissä. Esineet muuttuvat, ja niitä muokataan, ja ne voidaan valjastaa useisiin käyttöihin elinkaarensa aikana, minkä vuoksi niillä on myös hyvin erilaisia vaikutuksia käyttäjiinsä. Tästä seuraa, että merkitykset ja fyysiset vaikutukset ihmisiin eivät ole esineissä läsnä tietyllä yksinkertaisella tavalla eikä niistä siten yksioikoisesti luettavissa. Esineen tarkoitus ei määrity sen valmistushetkellä vaan käytössä.³⁰

Aineellisuuden vaikutukset kumpuavat tavoitasta, joilla esineet asettavat ihmisiä suhteeseen maailman kanssa. Esimerkiksi kirjoittaminen tai lukeminen ei ole niinkään taito vaan tietynlainen esineiden, ihmisten ja muiden eläinten muodostama tapahtuma. Siihen kuuluvat kirjoittaja työvälineinen, kirjojen raaka-aineet sekä valmistus ja levittäminen, lukemisen käytännöt ja tilanteet sekä lukijat.³¹ Esineet ja niiden materiaalit muodostavat elinkaaria, jotka yhdistyvät tuottamaan aineellisia kokonaisuuksia, suhteita ja merkityksiä.

Esinebiografia auttaa hahmottamaan aineellisuuden laajoja kehityskulkuja ja siten välttämään keskittymistä pelkästään kulutukseen esineiden tuottamisen ja levityksen kustannuksella. Valmistus kuuluu oleellisesti esineen elämään sekä sen myöhempiin merkityksiin ja käyttöihin, etenkin esimoderneissa yhteisöissä.³² Toinen usein laiminlyöty seikka esineiden tutkimuksessa

27. Caroline Walker Bynum, *Christian Materiality. An Essay on Religion in Late Medieval Europe*. Zone Books 2011.

28. Nicole Boivin, *Material Cultures, Material Minds. The Impact of Things on Human Thought, Society, and Evolution*. Cambridge University Press 2010; Niels Johannsen, *Archaeology and the Inanimate Agency Proposition. A Critique and a Suggestion*. Teoksessa Niels Johannsen, Mads Jessen & Helle Juel Jensen (toim.) *Excavating the Mind. Cross-Sections through Culture, Cognition and Materiality*. Aarhus University Press 2012, 305–347.

29. Kopytoff 1986.

30. Olivier 2011, 170.

31. Janne Harjula, Arkeologia ja muuttuva keskiajan kirjallisen kulttuurin kuva. *Kasvatus & aika* 3 (2015), 7–25. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=138 (29.9.2015); Janne Harjula, 'Underground Literature.' *Archaeological Finds of Books and Book Elements from Finnish Churches. Mirator* 16:1 (2015), 160–190, <http://www.glossa.fi/mirator/pdf/i-2015/undergroundliterature.pdf> (29.9.2015).

32. Tim Ingold, *The Perception of the Environment. Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. Routledge 2000.

on niiden poistuminen kierrosta. Nämä käytännöt ovat sekä huomiota herättäviä, kuten hautaisissa, että häivytettyjä, kuten jätteenkäsittelyssä.

Esinebiografiaan sisältyy ajatus ihmisten ja esineiden tasa-arvoisuudesta. Jos toimijuus ei ole enää pelkästään ihmisen ominaisuus ja ihmisten elämät ja identiteetit koostuvat aineellisen kulttuurin erilaisista, historiallisesti muuttuvista kokonaisuuksista, tällöin ihmisten, muiden eläinten ja esineiden sekä ympäristön väliset raja-aidat osoittautuvat haperiksi. Aineellinen kulttuuri – kuten lelut, vaatteet ja huonekalut – muovaavat sosialisatiota ja tapoja olla ihminen jo lapsuudesta alkaen.³³ Arkeologiassa on 2000-luvulla tutkittu sitä, kuinka menneisyyden ihmisistä rakentui aineellisen kulttuurin osana henkilöitä eli entiteettejä, jotka tulivat yhteisössään tunnistetuiksi ja jotka saattoivat vaikuttaa niiden toimintaan. Tutkimus ei lähde oletuksesta, että menneisyydessä oli ihmisiä, jotka toimivat, vaan puretu siihen, miten inhimilliseksi koetut käytännöt ja yksilöt syntyivät ja miten heidät erotettiin epäinhimillisestä. Miten ihminen rakentui? Millainen muutos tapahtui aineellisessa ympäristössä, kun lapsesta varttui yhteisönsä täysivaltainen aikuinen?³⁴

Esinebiografiseen teoriaan piiloutuu merkittäviä oletuksia ihmisten ja esineiden välisistä suhteista sekä vastavuoroisuudesta. Esineet ovat aineellisuutensa vuoksi jossain määrin omalakisia ja ne vaikuttavat silkalla läsnäolollaan ihmistoimintaan. Olemisemme eri materiaaleista koostuvassa maailmassa tuottaa ja ylläpitää sosiaalisia todellisuuksia.³⁵ Johtopäätös horjuttaa näkemystä siitä, että menneisyyden tutkimuksen kohteena olisivat ensisijassa ihmiset ja ihmistoiminta. Sen sijaan tutkimuskohteiksi nousevat erilaiset

toimijat yhteen kokoavat tilanteet eli ilmiöt, joissa ihmistoiminta ilmenee ja määrittyy. Näin sekä ihmiset että esineet ovat yhtä lailla kulttuurin luovia prosesseja.³⁶ Tällaisella lopputulemalla on seurauksia myös sille, kuinka aineellista kulttuuria lähestytään ja mikä on lähdeaineiston tutkimuksellinen asema.

Muistin aineellisuus ja esineiden ajallisuus

Ihmisen ja merkityskeskeisyyden purkaminen johtaa kysymyksen siitä, miten esineitä ja aineellista kulttuuria pitäisi tutkia. Vastausta voidaan hakea pohtimalla esineiden asemaa tutkimuksen lähdeaineistona ja menneisyyden läsnäolon luonnetta arkeologisissa löydöissä. Arkeologinen tutkimusperinne on luonut tietynlaisia tiedon tuottamisen tapoja ja niiden pohjalta oletuksia siitä, mikä on oleellista menneisyyden jäänteissä.³⁷ Näiden tapojen ja oletusten tarkastelu auttaa myös muiden tieteenalojen edustajia ymmärtämään muinaistutkimuksen erityispiirteitä ja hyödyntämään sen tuloksia. Arkeologien tarkastelemat ajalliset prosessit ovat erittäin pitkäjänteisiä, eikä niissä tavallisesti tarkastella yksittäisiä tapahtumia tai tapahtumasarjoja, kuten historian tutkimuksessa. Muinaistutkimukselle luonteenomainen suhde esineisiin rakentuukin erityiselle käsitykselle ajallisuudesta.³⁸

Luonnontieteillä on 1800-luvulta lähtien ollut tärkeä asema arkeologian lähdeaineistoa koskevien oletusten muodostamisessa. Materiaaleista, niiden iästä ja ominaisuuksista on 1900-luvun mittaan saatu uusilla teknisillä menetelmillä mullistavia tietoja. Tietomäärän lisääntyessä polttavaksi ongelmaksi on muodostunut se, millaiseen tulkinalliseen kokonaisuuteen ne pitäisi asettaa. Mitä uusi luonnontieteellinen analyysitulokset pohjimmiltaan paljastaa menneisyydestä?

33. Chris Gosden, *What do objects want? Journal of Archaeological Method and Theory* 12 (2005), 193–211.

34. Chris Fowler, *The Archaeology of Personhood. An Anthropological Approach*. Routledge 2004; Anna Wickholm, *The Broken People. Deconstruction of Personhood in Iron Age Finland. Eesti arkeologia ajakiri* 10:2 (2006), 150–166; Visa Immonen, *Heraldista tunnuksista ruokailuvälineisiin. Ruumiillisuuden ja henkilöiden arkeologiaa ilmentymiä. Muinaistutkija* 3 (2011), 2–11. Ks. myös Mihaly Csikszentmihalyi & Eugene Rochberg-Halton, *The Meaning of Things. Domestic Symbols and the Self*. Cambridge University Press 1981, 14.

35. Tim Ingold, *Materials against materiality. Archaeological Dialogues* 14 (2007), 1–16.

36. Latour 1999; Ingold 2011.

37. Panu Savolainen, *Haarautuvien polkujen puutarha. Historia ja arkeologia menneisyyttä määrittämässä. Historiallinen Aikakauskirja* 111:4 (2013), 396. Ks. myös Anders Andrén, *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierena*. Symposion 1997.

38. Gavin Lucas, *The Archaeology of Time*. Psychology Press 2005; Geoff Bailey, *Time Perspectives, Palimpsests and the Archaeology of Time. Journal of Anthropological Archaeology* 26:2 (2007), 198–223.

Ilman arkeologisen lähdeaineiston aineellisuudesta käytävää keskustelua uhkana on luonnontieteellisesti ja kulttuurintutkimuksellisesti painottuneiden lähestymistapojen eriytyminen toisistaan.

Arkeologisten esineiden keskeinen ominaisuus on ajallisuus. Laurent Olivierin mukaan tässä muinaistieteellisessä ajallisuudessa ratkaisevaa on tutkijoiden ja menneisyydestä säilyneiden jäänteiden suhde. Menneisyys painaa jäljen aineeseen, esineisiin. Jäljet ovat aineellisia muistoja, ja muistojen kaltaisesti niiden ajallisuus ei ole lineaarinen tapahtumien sarja. Jokaisessa esineessä on yhtä aikaa läsnä eriaikaisten tapahtumien ja ilmiöiden jälkiä, joista osa on ihmisten aiheuttamia, osa heistä riippumattomia. Tällaisista elementeistä koostuva esine on perustavanlaatuisesti moniajallinen, ja tämän ajallisen sekamelskan tutkija kohtaa maaperää kaivaessaan tai museokokoelmia kolutessaan. Lähdeaineistoihin liittyy aina paljastuminen ja väistämätön kohtaaminen nykyhetkessä. Arkeologit, tieteenalan käytännöt ja menneisyyden esineet ovat niin fyysisesti kuin merkityksellisestikin toisiinsa kietoutuneita.³⁹

Menneen esineet tulevat merkityksellisiksi tässä ja nyt. Olivierin mukaan tämä menneisyyden esineiden läsnäolo rinnastuu muistin toimintaan. Muisto suuntautuu aina menneisyyteen, mutta syntyy tietystä hetkestä nykyisyyden herättämänä. Arkeologiset lähteet ovat samalla tavalla muistiesineitä. Esineiden ajallisuuden muistontkaltaista rakennetta voi kuvata Michel de Certeau'n 1970- ja 1980-luvulla esittämällä erotteella. Hän tekee jaon historiankirjoituksen tapahtumiin perustuvaan ajallisuuteen ja psykoanalyysin muistiin perustuvaan ajallisuuteen. Perinteinen historiankirjoitus olettaa sarjan tapahtumia, jotka liittyvät toisiinsa ja selittyvät suhteessa toisiinsa: ”Mitä tapahtui?”⁴⁰ Sen sijaan arkeologian aineellinen muisto on fyysisten esineiden fragmentaarinen kokoelma, joka on syntynyt erilais-

Kuva 3. Esineiden kerääminen on tapa jäsentää suhdetta menneisyyteen. Lahden kaupunginmuseon kokoelmiin sisältyy niin sanottu Klaus Holman muistokokoelma, jonka hänen vanhempansa ministeri Harri Holma ja rouva Alli Holma lahjoittivat 1950- ja 1960-luvulla. Kokoelma kertoo sekä keskieurooppalaisen taiteen ja antiikkiesineiden arvostuksesta että esineistä surun ilmaisemisen välineinä. Espanjalainen koristekaakeli 1700- ja 1800-lukujen taitteesta esittää luuttua soittavaa kyttyräselkäistä mieshahmoa (koko 13,5 x 13,5 cm; LHM 3354). Kuva: Visa Immonen / Lahden historiallinen museo.

ten toistojen ja tuhoutumisten tuloksena. Sen logiikka ei ole tapahtumallinen vaan aineellinen, esineiden yhteyksien verkosto, joka virittyy nykyhetkessä: ”Millaisena menneisyys on läsnä?”⁴¹

Aineellisten muistojen ajallisuus ei ole suora- viivaista jatkumoa, vaan aikatasojen tilkkutäkki. Moniajallisuus perustuu toistamiseen. Erilaisten toimintojen ja tilanteiden toistuminen on avain esineiden valmistuksessa, kolhujen kerääntymisessä, kulumisjälkien muodostumisessa ja esine- kokoelmien muodostumisessa. Myös arkeologian tutkimat maakerrokset ovat kasautuneet ihmistoimintojen ja geologisten prosessien toistues- sa.⁴² Toistoon ja muistamiseen nojaava esineiden

39. Olivier 2011, 30.

40. Michel de Certeau, *The Writing of History*. Columbia University Press 1988; Michel de Certeau, *Histoire et Psychanalyse entre science et fiction*. Gallimard 2002. Arkeologiassa myös Gavin Lucas ja Julian Thomas ovat kiinnittäneet huomion tähän tapahtumien ja esineiden ajallisuuden eroavuuteen. Ks. Julian Thomas, *Time, Culture and Identity. An Interpretative Archaeology*. Routledge 1996. Gavin Lucas, *Understanding the Archaeological Record*. Cambridge University Press 2012, 184–188; Savolainen 2013, 405.

41. Olivier 2011, 8–11, 15, 18.

42. Olivier 2011, xv–xvii.

ajallisuus on epävarmaa ja pikemminkin todennäköisyyksien haarukointia kuin absoluuttista. Esineiden ajallisuuden suhteellisuutta korostavat luonnontieteelliset ajoitukset. Esimerkiksi orgaanisten materiaalien radiohiiliajoittaminen ei anna kohteelle koskaan tarkkaa ikää kalenterivuosina, vaan todennäköisyyksiin perustuvia kronologisia arvioita.

Olivierin ajatus arkeologisista esineistä eriaikaisten jälkien kokonaisuuksina kytkeytyy esinebiografiseen käsitykseen esineiden elämänkaarista ja niiden moninaisista muutoksista. Esinebiografisen teorian ohella 2000-luvun arkeologiassa on suosittu toimijaverkkoteoriaa esineiden moniaikaisuuden jäsentämisessä. Se henkilöityy sosiologi Bruno Latouriin. Teorian mukaan esineitä, käytäntöjä ja identiteettejä on tarkasteltava erilaisten toimijoiden – ihmisten, muiden eläinten ja objektien – yhteisöllisinä ja materiaalisina verkostoina.⁴³

Suomessa menneisyyden aineellista kulttuuria on myös tulkittu verkostojen ja suhteiden järjestelminä. Esimerkiksi Vesa-Pekka Hervan mukaan uuden ajan alun taloihin tehtyjen rituaalikätköjen tarkastelu osoittaa esimodernin esinesuhteen jatkumisen pitkälle moderniin aikaan. Kätköjen piilottaminen loi taloihin ja muihin elottomiksi katsomiimme esineisiin ja asioihin sosiaalisia suhteita sekä auttoi suhteiden manipuloimisessa. Näissä aineellisissa verkostoissa ihmisen, luonnonvoimien ja esineiden erottelu toisistaan ei toteudu samalla

tavalla kuin modernissa rationaalisessa ajattelussa.⁴⁴

Olsen arvostelee kuitenkin jopa verkoston (*network*) ja suhteen (*relation*) kaltaisia käsitteitä aineellisuuden konkreettisuuden välttelystä. Hän katsoo, että verkostoajattelu on jälleen yksi tapa kesyttää esineiden toiseus abstrahoimalla. Toimijaverkkoteoria sivuuttaa esineiden sisäiset, fyysiset ominaisuudet ja materiaalsen toimijuuden. Vaikka esineet liikkuvat ja niitä siirretään verkostossa asemasta toiseen, kuten teoriassa todetaan, ne silti säilyttävät Olsenin mukaan osan aineellisesta itsenäisyydestään ja muuttamattomuudestaan. Antropologiassa ja arkeologiassa onkin yritetty hakea verkostoteorialle vaihtoehtoja esimerkiksi kietoutumisen tai sotkuisuuden kaltaisten käsitteiden avulla. Ne kuvaavat sitä, miten merkitysten, ihmisten ja esineiden väliset elinkaaret risteävät ja muodostavat erilaisia menneisyyden läsnäolon tilanteita.⁴⁵

Tekstien ja esineiden sotkuisuus

Ajatus menneisyyden esineiden moniajallisuudesta ja niiden näkeminen aineellisina muistoina voidaan laajentaa myös kirjallisiin lähteisiin nojaavaan historian tutkimukseen.⁴⁶ Yhtäältä teksteistä voidaan tutkia esinesuhteiden historiallisuutta ja aineellisuuden muutoksia. Toisaalta, kuten Panu Savolainen toteaa, tekstistä ja kielestä välittyy arkeologisen aineiston kaltainen esineellinen maailma, vaikka niiden aineellisuus onkin muuntunutta.⁴⁷ Kirjallisten ja arkeologisten läh-

43. Esim. Bruno Latour, *Mixing Humans and Non-humans Together. The Sociology of a Door Closer. Social Problems* 35:3 (1988), 298–310; John Law, *Actor Network Theory and Material Semiotics*. Teoksessa Bryan S. Turner (toim.) *The New Blackwell Companion to Social Theory*. Wiley-Blackwell, 2009, 141–158.

44. Vesa-Pekka Herva, *Buildings as Persons. Relationality and the Life of Buildings in a Northern Periphery of Early Modern Sweden. Antiquity* 84 (2010), 440–452. Ks. myös Vesa-Pekka Herva, Kerkko Nordqvist & Janne Ikäheimo, *Daughters of Magic. Esoteric Traditions, Relational Ontology and the Archaeology of the Post-Medieval Past. World Archaeology* 42 (2010), 609–621.

45. Tim Ingold, *When ANT Meets SPIDER. Social Theory for Anthropods*. Teoksessa Carl Knappett & Lambros Malafouris (toim.) *Material Agency. Towards a Non-Anthropocentric Approach*. Springer 2008, 209–215; Timothy Morton, *The Ecological Thought*. Harvard University Press 2010; Ian Bogost, *Alien Phenomenology or What It's Like to Be a Thing*. University of Minnesota Press 2012; Ian Hodder, *Entangled. An Archaeology of the Relationships Between Humans and Things*. Wiley-Blackwell 2012; Chris Fowler & Oliver J. T. Harris, *Enduring Relations. Exploring a Paradox of New Materialism. Journal of Material Culture* 20:2 (2015), 127–148.

46. Ks. esim. Maija Mäkikalli & Riitta Laitinen (toim.) *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. Historiallinen Arkisto 130. SKS 2010; Tiina Männistö-Funk, *The Crossroads of Technology and Tradition. Vernacular Bicycles in Rural Finland, 1880–1910. Technology and Culture* 52:4 (2011), 733–756; Leila Koivunen, *Eksotisoituidut esineet ja avartuva maailma. Euroopan ulkopuoliset kulttuurit näytteillä Suomessa 1870–1910-luvuilla*. Historiallisia Tutkimuksia 268. SKS 2015.

47. Savolainen 2013, 406. Ks. myös John Bedell, *Archaeology and Probate Inventories in the Study of Eighteenth-Century Life. Journal of Interdisciplinary History* 31:2 (2000), 223–245; Vesa-Pekka Herva & Timo Ylimaunu, *Posliiniastiat, varallisuus ja kulluttajakäyttäytyminen 1700-luvun Torniossa. Suomen Museo* 112 (2005), 79–89; Savolainen 2013.

teiden välisten yhteyksien ja erojen analysointi syventää käsitystä menneisyyden sotkuisuudesta.

Aineellisuuden pohdinta nostaa esiin kysymyksen niitä tutkivien tieteiden erityispiirteistä ja työnjaosta.⁴⁸ Leora Auslander pohtii, mikä voisi olla historian erityinen, sille ominainen rooli aineellisuuden tutkimuksessa. Hänen mukaansa historiantutkimuksen tulisi arvioida muiden tieteenalojen käsityksiä aineellisuudesta ja luoda omista lähtökohdistaan käsityksiä aineellisuuden luonteesta ja esinesuhteesta.⁴⁹ Uusia avauksia historiantutkimuksessa voisi olla antropologian, arkeologian ja yhteiskuntatieteiden aineellisuusteorioiden radikaali historiallinen analyysi: Missä määrin ajatukset verkostoista, esineiden ajallisuudesta ja aineellisuudesta ovat ylihistoriallisia, ja kykeneekö historiantutkimuksen näkökulma osoittamaan tällaisten teoreettisten käsitteiden ongelmallisuuden menneisyyden tutkimuksessa? Mikä on historiantutkimuksen oma näkökulma aineellisuuteen?

Aineellisuutta on tarkasteltu kulttuurin- ja historiantutkimuksessa pitkään, mutta käsitteellä on tarkoitettu erilaisia asioita. Siinä missä 1990-luvulla aineellisuus oli merkityksenannoksi jäsenetty ilmiö, 2000-luvulla on vaadittu paluuta esineisiin ja niiden aineellisuuden pohdintaan muuna kuin kielellisen ilmiönä. Kriittikki on kohdistettu yhtäältä turhan tekstuaaliseen tai merkitystä painottavaan ja toisaalta liian inhimillistävään aineellisuuskäsitykseen.

Arkeologian tarkasteleman aineellisuuden keskeinen piirre on sen jatkuva eriaikaisuus. Kusakin esineessä on erilaisten tapahtumien ja ilmiöiden aineellistumia – esineet eivät ole menneisyyden jälkiä, vaan pitemminkin menneisyyden läsnäoloa. Tätä esineiden ajallista kirjavuutta kuvaan sotkuisuuden käsitteellä. Se viittaa sekä esineiden että tekstien merkityksiä luovaan, mutta samalla niitä vastustavaan luonteeseen. Aineellisuuden vakavasti ottava tutkimus pyrkii vaalimaan esineille ja aineelliselle kulttuurille ominaista sotkuisuutta. Aineellinen kulttuuri ja tekstit eivät asetu sotkuisuuden kannalta katsottuna metaforiseen suhteeseen, kuten 1990-luvun

teoreettisessa keskustelussa, vaan ne kytkeytyvät toisiinsa erilaisten aineellisten ja merkityksiä muodostavien tapahtumien kautta. Aineellinen kulttuuri on sotkuista, koska se on yhtäältä ihmistoiminnan tulos, mutta toisaalta materiaalien ominaisuuksiensa sekä niistä juontuvan suunnitelmattomuutensa, epäjärjestyksensä ja vaivavuutensa vuoksi myös epäinhimillistä. Tällaisena sotkuisuus on tärkeä osa myös historiantutkimuksen todellisuutta.

Abstract: Messy Materiality. From Past Meanings and Anthropocentrism to the Temporality of Objects

Materiality is a phenomenon with a long research tradition. In the 2000s, however, archaeology has adopted a particular interest in materiality, which has led to calls for returning to objects. The present article describes these archaeological discussions on the character of material culture and articulates their implications for the study of objects. Two kinds of criticism of previous ways of studying material culture and objects are presented. The first point of criticism is directed against 'meaning', and the second against 'anthropocentrism'. After presenting the criticism, I will sketch out how it plays out with archaeological source materials, i.e. objects. In order to conceptualize materiality on a new basis, I describe the particular non-linear temporality of objects with the concept of 'messiness'. This refers to the human and nonhuman aspects of objects and their multi-temporal existence. Humans and meanings are no longer in the centre of scholarly work, but part of a broader material network, implying how archaeological finds from the past are actually memory objects. This has implications also on how historians approach the past.

Keywords: anthropology, archaeology, historiography, material culture, materiality, memory, objects

48. Gavin Lucas, *Critical Approaches to Fieldwork. Contemporary and Historical Archaeological Practice*. Routledge 2001, 146–199; Lucas 2012, 215–257; Savolainen 2013, 402.

49. Leora Auslander, *Beyond Words*. *American Historical Review* 110:4 (2005), 1045. – *Nyt julkaistu Visa Immosen artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin*.